

А. Л. ЕЙНГОРН

Новий етап у житловому будівництві Донецького басейну

Питання про характер і тип житлового будівництва у Донецькому басейні поставлено ще на самому початку революції — 1919 р. Що річ недопустима будувати в пореволюційних умовах дрібні, розміщені коло самих шахт, робітничі колонії, як практикували вуглепромисловці — це для спеціалістів будівництва міст було очевидно.

У будівельному відділі кал. Центральної Управи кам'яновугільної промисловости, пізніше в „Укркомгосор'ї“, висунуто ідею переходу до будівництва централізованих селищ, що обслуговують не одну, а кілька шахт, за типом англійських міст-садів. Місця під ці селища вибрано в Кадіївському, Лисичанському, Рутченківському та Микитівському районах і приступлено до проектування.

Великих труднощів зазнавали проектувальники того часу, бо надра були недосліджені і майже зовсім не було перспективних плянів розвитку промисловости. Та ще більшою перешкодою на шляху здійснення цих проектів був опір ідеям гірничих інженерів, що стояли на відповідальних постах управління кам'яновугільної промисловости.

Рутинна і звичка будувати житло для робітників коло самого входу в підприємство, не турбуючись про гігієнічні умови його розташування, про перспективи його комунального і культурно-побутового обслуговування, призвели до того, що ні один з опрацьованих в цей період часу проектів централізованих селищ не був здійснений і саме проектування скоро припинилося.

Увесь потонний період і до теперішнього часу вугільна промисловість продовжувала, по суті, будувати дрібні робітничі колонії дореволюційного типу.

В інших випадках, в місцях концентрації металургійної та інших галузів великої промисловости виникали великі селища (15 — 25 і більше тисяч людности). Отже як будували їх без будь-якого єдиного перспективного пляну, стихійно, — вони перетворилися на великі, геть розкидані села. За родом забудови і плянування це механічне сполучення цілого ряду самостійних робітничих колоній окремих періодів і підприємств, з вільними прожежками (між ними і по периферії) заповненими так званім „індивідуальним будівництвом“.

Культурно-побутове будівництво теж плянували і здійснювали, не беручи до уваги перспектив розвитку того або іншого заселеного пункту, виключно під поглядом мінімального задоволення потреб сьогоденного дня. Проблема впорядкування узбільшених будинків виникла здебільшого тільки після того, як будинок вже поставлено.

В наслідок такої відсутности плянування — монументальні будинки клубів, поліклінік тощо виникали серед розкиданої на кілька кілометрів одноповерхової забудови на тих площах, що випадково лишилися вільні, отже, без ніякої перспективи їх каналізування. В інших випадках, ставили такі будинки осторонь від селищ, у широкому степу, коли вільних площ всередині селищ не було. Восени і весною, (майже 6 місяців на рік) ці установи неприступні для більшости населення, через цілковиту відсутність бруку й пішоходів.

Що така політика будівництва непридатна, гостро виявилось коли видано урядове розпорядження про узбільшення житлового будівництва (грудень 1928 р.).

По дрібних селищах (колоніях) при вугільних шахтах узбільшене будівництво не могло здійснитися через те, що ці колонії розміщені над вибраними вугільними верствами, а це загрожувало кількоповерховому будівництву розколинами та обвалами.

У більших селищах виявлялося, що території навколо підприємств на кілька кілометрів забудовані маленькими будинками, і коли здійснити узбільшене житлобудівництво на території цих селищ, то щоб їх обслуговувати треба прокладати, разом з будівництвом, по кілька кілометрів бруку й пішохідів, водогінних і каналізаційних ліній тощо; і все ж, за цих умов людність цих будинків була б ізольована від установ культурно-побутового і медичного обслуговування, що збудовані в самій гущі дрібного будівництва.

В багатьох місцях ставилося питання про те, що може вигідно злати маленькі жилі будинки, навіть збудовані два-три роки тому, щоб утворити зручні місця для узбільшеного будівництва; інакше кажучи, на місцях заходила думка про те, що треба докорінно зреконструювати селища, але вона могла лише здійснитися без достатніх містобудівельних перспектив, тобто під поглядом розв'язання завдань економіки будівництва сьогодишнього дня.

Свідомість konieczности забезпечити трудящих добре впорядкованим житлом і відповідним культурно-побутовим обслуговуванням почала ширитися серед місцевих робітників та керівників промисловости (навіть серед інженерно-технічних працівників промисловости) тільки в останні два-три роки, і позначилося це в тому, що у пляни капітальних витрат почали вносити суми на впорядкування існуючих робітничих селищ (брук, пішоходи, каналізація тощо). Проте, не робилося ніякого обрахунку, скільки стане на душу людности відповідне повне комунальне обслуговування селищ сільського типу з протягом вулиць на одну душу людности до 6,0 і навіть 8,0 метрів, замість 0,3 метра (що досягається тепер при 3—4 поверховій забудові і раціональному плануванні). Не враховувалося й того, ще стане прилучити маленькі будинки до каналізаційної й водогінної мережі.

Тепер це питання притягло до себе увагу центральних урядових органів. У постанови Ради Праці й Оборони з 11-І-30 р. говориться:

„Констатуючи у Донецькому Басейні гостру житлову кризу, не-впорядкованість робітничих селищ і підприємств громадського харчування та незадовільне водопостачання деяких районів, запропонувати ВРНГ СРСР і РНК УСРР та РСФРР (по Шахтинській окрузі) переглянути і подати до Ради Праці й Оборони не пізніше як 1 квітня 1930 р. плян житлового, культурно-побутового і комунального будівництва в Донецькому басейні, ув'язаний з перспективами розвитку промисловости.

Цей плян в частині житлового будівництва треба збудувати так, щоб на кінець п'ятиріччя робітнича людність була забезпечена жилою площею розміром не менш як 7 кв. м. на душу. Роботу повинно провадити переважно в напрямі створення добре впорядкованих централізованих робітничих селищ міського типу з двох — і кількоповерхових будинків.

Одночасно плян повинен передбачати впорядкування добрих шляхів і засобів сполучення між селищами і підприємствами.

Ця постанова висуває, отже, заново твердо й рішуче проблему „добровпорядкованих, централізованих робітничих селищ міського типу“.

Завдання це ще раніше усвідомив Український уряд, коли постановою РНК УСРР з 5/X-29 р. була організована „Комісія будівництва нових міст у Донецькому басейні“. Ця комісія за короткий

період свого існування (1 рік) встигла вивчити перспективи розвитку промисловости і зв'язані з цим перспективи росту робітничої сили по окремих районах і на основі цього вивчення намітила райони будівництва 15 нових централізованих міст у Донецькому Басейні, чисельністю від 50 до 200 тис. людности (у 20-тирічній перспективі) в кожному.

Закінчивши цей етап підготовчої роботи, урядова комісія перевела технічно-економічне вивчення окремих районів нових міст і навіть розробила технічний проект одного з міст першої черги — Нової Горлівки з числом людности 150 тис. Цей проект є ніби типовий і відповідає на запитання, якими повинні бути централізовані міста Донецького Басейну в переходовому періоді.

Розмір журнальної статті не дозволяє спинитися детальніше на цьому надто цікавому питанні, тож вкажемо тільки, що для ближчих двох-трьох років в цьому проектуванні прийнято два типи житлобудівництва, що їх розробила урядова комісія міст Донбасу і ухвалив Раднаркому УСРР на засіданні 3-IV-30 р.

Однакове для цих обох типів те, що в обох збережено сімейні квартири в одна-два-три кімнати на один-два і до 6 чол. Норма житлової площі (для проектування) прийнята в 9 кв. м. на душу, поверховість — 3-4 поверхи, розмір кварталу близько 10 га, відсоток забудови кварталу близько 20, число жителів у кварталі — 3.000 — 3.500 чол.

У першому з них, що названий типом „А“ — є газові кухні-плити, що дають змогу індивідуально готувати їжу в родині, користуючись півфабрикатом, виготовленим на фабриці-кухні. Усупільнений сектор розрахований головню на самообслуговування людности і складається із спільної їдальні, залі фізкультури і збірань, пральні з застосуванням праці хазяйок тощо, всього близько 1,5 кв. м. на душу. Дитячі ясла і садки (поквартильні) — теж спрощеного типу з участю в них обслуговування матерів.

Другий тип „Б“ має на увазі цілковите усупільнення готування страви, і на кожний корпус (близько 400 чол.) влаштовується спільна їдальня з невеликою кухнею, де можна пекти й остаточно готувати їжу Усупільнений сектор розвинуто повніше і доведено до 2,5 кв. м. на мешканця (включаючи сюди й їдальню). Дитячі ясла і садки — більш розвинуті і розраховані на обслуговування спеціалізованим персоналом.

Згадана постанова Раднаркому рекомендує в найближчому періоді часу, переважно для масового будівництва, вживати тип „А“ допускаючи у певному відсотку тип „Б“, як спробне і показове будівництво.

І все проектування цих міст ведеться не ізольовано від кожного, а комплексно, як єдиного складного організму сукупности залюднених місць Донецького Басейну, враховуючи їх взаємодіяння. Впорядкування нових міст проектується по зможі найповніше, при чому енергетична база комунального господарства ув'язується з енергетичною базою і відхідним теплом та енергією промисловости.

Електрифікація, теплофікація і газифікація нових міст є та технічна база, що без неї неможлива індустріялізація хатнього господарства трудящих Донбасу і яка являє собою конечну передумову до корінної реорганізації побуту. Вони вже на сьогоднішній день стали потужними факторами у справі підняття реальної заробітної плати, знижуючи витатки трудящих на паливо, і заощаджуючи працю жінки-хазяйки; ця праця не враховується сьогодні, але її можна використати як суспільно-корисний й оплачуваний труд і у виробництві і в культурно-побутовому обслуговуванні людности.

Ця підготовча робота полегшила значною мірою для Держплану УРСР складання п'ятирічного плану на виконання постанови Ради Праці й Оборони з 11-І-1930 р. План цей вже складено і його ухвалив РНК УРСР.

В цьому плані за основну проблему висунуто — поступинний пляномірний перехід від старого дрібного й розпорошеного будівництва до централізації його в 16 — 20 впорядкованих містах, що зв'язані з промисловими підприємствами шосейними шляхами та механізованим транспортом. Щоб створити пляномірність у цьому поступинному переході, план розбиває всі існуючі робітничі селища і міста в Донецькому Басейні на 3 основні категорії.

До першої категорії віднесено дрібні шахтові колонії і ті з більших, що розташовані коло шахт, які належить вибрати й зліквідувати найближчими роками. В них план не допускає вже з сьогоднішнього дня ніякого капітального будівництва житлових і громадських будинків і ніяких витрат на комунальне устаткування, крім будівництва складаних дерев'яних будинків і витрат на рухоме устаткування (водовізні бочки, асенізаційна валка тощо), тобто такого будівництва й устаткування, що його пізніше можна використати в іншому місці.

Для першої категорії селищ план намічає будівництво каркасних складаних — переносних одно або двоповерхових будинків на 2-4 квартири. Ці будинки вже виготовляє в широкому масштабі Союзліс. В умовах вугільної промисловості Донбасу, надто в початковий період переходу до плянового будівництва нових міст, цей рід житла має виключно важливе значення.

У тих районах, де вже намічено будувати нові міста, але є гостра потреба на житлобудівництво, на період підготовчих робіт коло спорудження нового міста і шляхів його сполучення з усіма розкиданими підприємствами, — найдоцільніше задоволити цю гостру потребу складаними домами з тим, що через 2-3 роки, коли будівництво нового міста вже розгорнулося і шляхи сполучення вже збудовано й устатковано, жильці цих складаних домів переселяються у місто, а складані будинки, без великих втрат, перевозять до іншого підприємства, що його на даний період часу нове місто ще не обслуговує.

Витрати на складане будівництво створюють, отже, резервний пересувний фонд жилплощі, що звільняє державу від витрат на ті відміни розпорошеного будівництва, що як вже говорилося, не мають ніяких перспектив на більш-менш тривале задоволення вимогливості трудящих до житла.

Другу категорію селищ складають більші селища Донецького Басейну з числом людности до 20 тис. (Горлівка, Краматорівка — до 20 тис., Кадіївка, Костянтинівка — до 30 тис., Рикове — 45 тис.), до 80 тис. — Дмитрівське і до 170 тис. (Сталіне). Річ природна, що багато з них дістали права міст. Такі селища мають вже деякий відсоток забрукування вулиць, почасти водогін, капітальні будинки громадського обслуговування (клуби, школи, лікарні, поліклініки, їдальні тощо). За певного розвитку елементарних форм комунального обслуговування і громадських установ, зважаючи теперішню житлову кризу, — вони ще довгий час зможуть існувати (10 — 15 років), поряд з новими, впорядкованими містами, що будуються.

План передбачає на період організаційної і проектової неготовості нових міст — продовжувати в них старі типи будівництва. Водогін з достатньою кількістю розбірних колонок, зелені насадження, часткове забрукування вулиць — це той мінімум впорядкування, що його повинно забезпечити всім селищам другої категорії. Проте, до дуже дорогих

споруд комунального впорядкування (як от: каналізація, брукування) треба підходити з особливою обережністю, кожен раз перевіряючи ефективність витрат, обчислюючи розмір витрат, що припадають на душу обслуговуваної людності.

Нарешті, до 3 категорії віднесено ті міста, що за розташуванням, історичним значенням та розміром капіталовкладень заслуговують на те, щоб їх докорінно реконструювати. До цієї категорії без застережень віднесено тільки 3 міста — Луганське, Артемівське і Слов'янське.

Основні кількісні показники пляну:

а) довести середню житлову площу для робітників з 3,8 кв. м. на душу на 1-І-1931 р. до 5,4 кв. м. на 1-І-1932 р., до 6,3 кв. м. на 1-І-1933 р. і до 7,2 кв. м. на 1-І-1935 р. і довести відсоток трудящої людності, що проживатиме у впорядкованих містах, на 1-І-1934 р. до 50%.

б) Довести число ліжок в лікарнях до норми одне ліжко на 100 застрахованих і на 150 членів сімей, або 1:40 активно застрахованих проти 1:30 в 1927-28 р.; довести обслуговування яслами в нових і реконструйованих містах до 100% дітей відповідного віку на півтори зміни і в старих селищах до 20—30%.

в) Довести охоплення установами дошкільного виховання в нових і реконструйованих містах до 100% дітей на дві зміни, а в старих селищах до 20% дітей відповідного віку.

г) Довести охоплення трудовими школами (7-мирічками) всіх дітей шкільного віку на півтори зміни, врахувавши використання існуючої мережі шкільних приміщень.

д) Забезпечити частково громадським харчуванням 100% трудящих, підчас їх роботи на підприємствах, обідами або сніданками, і в нових містах 75% повної потреби трудящих у харчуванні та 50% членів їх родин, а в старих селищах 50% потреб трудящих і 33% потреб їхніх родин.

е) Забезпечити транспортний зв'язок (дороги й автобуси з гаражами для них) нових міст з промисловими підприємствами і прокладення загальної мережі шосованих шляхів по Донбасу. Ця остання частина транспортного пляну, що потреба на неї не залежить від пляну будівництва нових міст, дає 70% від усіх витрат на транспорт і тільки 30% викликано будівництвом нових міст.

Загальна сума капіталовкладень, потрібна щоб здійснити плян (будівництво й устаткування) — визначена в 2.131.269 тис. крб., а на чисте будівництво без устаткування — в 1.839.400 тис. крб.

Розподіл цих витрат на чисте будівництво по містах і окремих плянах такий (див. стор. 89):

Тут звертає на себе увагу те, що в першому році переважають витрати на житлове будівництво, комунальне та харчування (вище від середніх відсотків), в другому році на санітарно-лікувальне, культурно-освітнє та торгове будівництво і, нарешті, в третьому тільки — на транспорт.

А в цілому житлове будівництво становить понад 54,5%, тобто трохи більше від половини суми всіх витрат.

Така мала питома вага житлового будівництва в усьому пляні пояснюється тим, що плян передбачає чималі витрати на комунальне, культурно-побутове й транспортне обслуговування тих селищ, що вже існують, де здебільшого крім житла нічого немає. Це по суті покриття залежності в цих родах будівництва, що призбиралася за всі попередні роки будівництва у Донецькому Басейні.

Чималу увагу приділяє плян проблемі зниження вартості будівництва.

	1930-31 р.		1931-32 р.		1932-33 р.		Всього	
	Млн. крб.	% %	Млн. крб.	% %	Млн. крб.	% %	Млн. крб.	% %
Житла	256,1	60,0	339,9	53,2	402,3	52,5	998,3	54,5
Комуни	68,1	15,8	73,8	11,2	77,9	10,0	219,8	11,8
Сан.-лік.	30,0	6,8	69,9	11,0	78,4	10,2	178,3	9,7
Культ.-ос.	28,2	6,4	66,4	10,4	69,8	9,1	164,4	9,0
Харчування	16,8	3,8	19,7	3,2	20,4	2,5	56,9	3,0
Торгівля	5,5	1,2	12,8	2,2	12,4	1,5	30,7	1,7
Транспорт	25,3	6,0	55,5	8,7	110,2	14,2	191,0	10,3
Всього	430,0	23,4	638,0	34,6	771,4	42,0	1839,4	100,0

Питання порівняльної вартості різних типів житлового будівництва пророблено в інших роботах Держплану УСРР¹⁾.

Це пророблення показує, що вартість 3-4 поверхового блокового будівництва з усім комплексом впорядкування — водогоним, каналізацією, теплофікацією та газифікацією, при раціональному плануванні міст, на 30—35% дешевше ніж будівництво тих типів житла, що їх нині вживають в Донецькому Басейні, при найелементарніших ступнях їх впорядкування. До того ж в цій роботі порівняння провадиться на підставі аналізу кошторисної вартості будівництва, не враховуючи можливого здешевлення вартості різних типів проти кошторисних обрахунків.

У поясняльній записці до п'ятирічного пляну подано аналізу можливого зниження вартості узбільшеного масового централізованого в нових містах житлового будівництва. Ця аналіза показує, що вже тепер, не враховуючи зміни способів будівництва, ми маємо заощадження проти кошторисів на 12,4% тільки наслідком концентрації будівництва.

Сама тільки територіальна концентрація будівництва в обмеженому числі пунктів і належна його організація вже відкривають додаткові можливості знизити вартість будівництва в наслідок масового розроблення місцевих будівельних матеріалів, застосування нових будівельних матеріалів, масового виготовлення стандартних частин будинків і взагалі переведення будівництва на рейки механізації й індустріалізації.

Всі ці підрахунки, а знов же й перспективи дальшого зниження вартості будівництва, що стають реальні тільки для централізованого будівництва в містах, незаперечно говорять про те, що основні настанови пляну на пляномірний перехід до централізованого будівництва нових міст — є не тільки найдоцільніші з точки зору задоволення культурно-побутових потреб трудящих і дальшого росту вимогливості їх в цих галузях, але й на сьогоднішній день дають найекономніше розв'язання житлової проблеми. Це розв'язання відкриває до того ж дальші практично необмежені можливості знижати вартість будівництва, отже й швидше, за тих же капіталовкладень, позбутися житлової кризи у Донецькому Басейні.

¹⁾ Праці комісії для вивчення перспектив розвитку міст України. А. Л. Эйнгорн — Экономика жилищного строительства, вид. „Госп. Укр.“ 1930 р.

Підсумовуючи все допіру сказане, треба відзначити, що цей плян робить першу спробу змінити в основному напрямок житлового і культурно-побутового будівництва у Донбасі.

1931 р. повинен стати новою добою в цьому будівництві, після якого далші витрати на нього будуть не тільки засобом для розміщення трудящих, що працюють в промисловості Донбасу, та їхніх родин, а й тією матеріальною базою, яка служить завданням реконструкції суспільства на соціалістичних засадах, бо нові міста повинні стати кузницею, де виховуватиметься новий побут, виховуватимуться громадяни—члени соціалістичного суспільства. На шляхах до здійснення пляну є все ж таки багато труднощів на них не треба закривати очі.

Перша група труднощів—це труднощі технічного характеру.

Пляни розвитку окремих галузів промисловости у Донецькому Басейні, розташування і календарні терміни розгортання окремих підприємств і навіть вивченість надр перебуває в такому стані, що це утрудняє в окремих районах остаточний вибір де будувати міста і визначення числа людности в них. Основна вугільна промисловість не має по сей день конкретного п'ятирічного пляну розвитку, а для правильного планування будівництва міст треба знати плян розвитку промисловости на 20—30 років вперед. Якщо до цього додати і не досить точні статистичні дані про наявний житловий фонд та його стан, про сімейне і житлове становище трудящих, то стане ясно, що розроблений Укредержпланом п'ятирічний плян, хоч і доведений до кожного промислового підприємства, до кожного більш-менш великого залюдненого пункту—є попередній, і його треба багато ще уточняти, перше ніж можна його буде прийняти, як оперативний.

Це уточнення має бути зроблене на основі матеріалів районних плянових органів і госп. організацій, що плянують промисловість.

Далі йдуть труднощі в самому технічному проектуванні. Питання про структуру й містобудівельні способи проектування міст радянських, переходового до соціалізму типу, є справа зовсім нова і над нею думка радянської суспільности й науки почала працювати не більше як рік тому.

Ми знаємо вже, що способи містовпорядкування капіталістичних країн в цілому для нас неприйнятні. Селища типу англійських міст-садів, що до останнього часу їх вважали для наших умов за найбільш підходящі,—це відбивалося і в нашому законодавстві—тепер відкинуто і намічено нові форми містовпорядкування, де в основу кладеться повна міра комунального впорядкування і культурно-побутового обслуговування, максимальний розвиток і усупільнення зелених насаджень тощо. Але недостатність досвіду, невиясненість багатьох питань і перспективі внутрішнього життя міста і побутових його особливостей, вимагають участі в цьому всебічному додатковому опрацюванні справи всіх радянських органів, що стикаються з культурно-побутовими сторонами життя трудящих, партійних і професійних організацій та широких верств трудящих—майбутніх жителів цих міст.

Державний Інститут Проектування Міст, що до нього перейшла робота в справі проектування міст у Донецькому Басейні від Урядової Комісії, повинен зуміти мобілізувати всі ті наукові й громадські сили, що працюють або можуть працювати в цій галузі, притягти до цієї проблеми громадську увагу, стати за центр, де підсумовується увесь досвід, вся думка, що працює в цій галузі, не випускаючи з уваги і досягнень техніки в містобудівництві капіталістичних країн.

Нарешті, найтісніші, зв'язки повинні бути між проектуванням міст і проектуванням промислових підприємств. Треба, щоб місце осідку

промислових підприємств вибиралося одночасно з місцем осідку для міста даного району, зваживши їх взаємний вплив; так само, проектуючи енергетичну базу для промисловости і способи утилізації відхідного тепла та енергії треба зважувати відразу потреби комунального господарства міст. Треба подолати той передсуд, ту звичну для наших господарників точку зору, що інтереси міста й міського господарства щодо промисловости другорядні і для міста можна відводити ті ділянки, ті види енергії, що з точки зору інтересів промисловости є відпадні, зовсім непотрібні.

Міста в наших умовах будуються на такі ж кошти радянської держави, що й промисловість, задовольняють вони не менш важливі потреби трудящих, як і промпідприємства, і тому проектування промисловости і міст повинно провадити комплексно, одночасно зважуючи потреби і тих і тих, а щоб інтереси одного не превалювали над інтересами другого, отже виходячи тільки з загального народньо-господарського ефекту. Друга група труднощів—це труднощі психолог. порядку.

Не зважаючи на безперечність того, що розкидане дрібне житлове будівництво, яке спровадилося до цього часу в Донецькому Басейні, є безперспективне, з точки зору задоволення потреб кваліфікованого трудящого, що його так потребує механізована вугільна промисловість, металургійна, хемічна і надто машинобудівельна промисловість, не зважаючи на те, що ми маємо явні докази того, що тільки нові форми будівництва міст відкривають шляхи для підняття кваліфікації й культурного рівня трудящих, для активізації і притягнення до виробничої праці членів їхніх сімей, що сприяє підвищенню реальної заробітної плати і, нарешті, зменшує самий об'єм потрібних капіталовкладень у житлове і культурно-побутове будівництво—не зважаючи на все це у багатьох господарників ще збереглося невір'я в те, що в найближчий час можна здійснити цю докорінну зміну характеру будівництва.

До ідеї будівництва централізованих міст вони ставляться, як до ідеї, що потребує довгочасного теоретичного опрацювання, і до здійснення її вони вважають за можливе приступити лише через одно-два п'ятиріччя.

Чим інакше можна пояснити, напр., той факт, що об'єднання „Вугіль“, яке давало чималі кошти Урядовій Комісії на проектування міст, яке брало участь через своїх представників у роботі над складанням п'ятирічного плану, — в той же час провадить і досі будівництво дрібних капітальних мурованих будиночків, розкиданих по всіх шахтах Донецького Басейну, і не виділяє із своїх кредитів на 1931 р. ні одного карбованця ні на розроблене переносне будівництво, ні на початок будівництва нових міст.

За найліпший доказ того, якою мірою проектування промислових підприємств повинно бути ув'язане з проектуванням залюднених місць, може правити та ідея, переглянути терміни, що на них проектується вибання вугільних шахт; ця ідея з'явилась останнім часом у зв'язку з проектуванням центральних міст.

До цього часу, під впливом німецької і надто американської практики, ми проектували шахти на термін вибання від 30 до 35 років. Коротші терміни вибання виявлялися не вигідними доти, доки в цьому порівняльному підрахунку доводилося зважувати амортизацію витрат на житлове будівництво коло певної шахти, бо амортизувати його доводилося за той же термін, що на нього мали вибрати шахту.

Перенос житлового будівництва в централізовані міста, що мають обслуговувати цілі райони, дає змогу калькулювати амортизацію витрат на нього незалежно від терміну вибання кожної окремої шахти і при

паралельному здійсненні централізації всіх інших поверхневих виробничих споруд (районові збагачувальні фабрики, сортувалки тощо) дає змогу скоротити термін вибрання шахт до 15—18 років, тобто вдвоє (див. газету „За Индустриализацию“ № 295, 9-XII-30 р., стаття тов. Ухватова та Г. К.).

Скорочення терміну вибрання кожної окремої шахти, за тими ж таки даними спричиняється до того, що треба закладати менше виробничих одиниць, щоб дістати той таки ж видобуток, зменшується сума потрібних капіталовкладень, полегшується проєктування, полегшується і прискорюється темп будівництва; крім того, це скорочення сприяє концентрації і ліпшому використанню робітничих і технічних кадрів, і, нарешті, знижує собівартість тонни вугілля.

Ці міркування, що їх висунула, як видно із згаданої газетної статті Управа Раціоналізації об'єднання „Вугіль“ і підтримали технічні консультанти „Шахтобуду“, примусять, треба думати, й Управу „Вугілю“ переглянути своє ставлення до переходу на будівництво централізованих міст і до темпів його реалізації.

Тут ми дістаємо і відповідь на головний закид, що звичайно наводять проти ідеї негайно починати будівництво централізованих міст.

Річ у тім, що раціональне будівництво централізованих впорядкованих міст вимагає, звичайно, на своєму початку, форсованого вкладення коштів на комунальне будівництво (водогін, каналізація, брук, теплофікація тощо) і на спорудження транспортного зв'язку міст з промисловими підприємствами, до того ж ці вкладення коштів випереджують витрати на житлобудівництво.

Посилаючись на цей факт, що виявився і при побудові п'ятирічного плану, суперечники твердять, що ми не маємо тепер вільних коштів, які можна було б витратити на це, підготовче для майбутнього, будівництво, і тому обстоюють за тим, щоб віднести початок будівництва централізованих міст на той період, коли не буде такого великого напруження грошових і будівельних ресурсів, які ми переживаємо тепер, коли ці витрати для майбутнього будуть країні більше підсилу.

Те, що в зв'язку з будівництвом централізованих міст можна набагато скоротити капіталовкладення на нове шахтове будівництво і звільнити будівельні ресурси—збиває цей закид, бо економія на шахтовому будівництві буде, звичайно, набагато перевищувати потрібне випередження витрат на комунальне й шляхове будівництво.

З усього сказаного виходить, що здійснення нового п'ятирічного плану житлового, комунального й культурно-побутового будівництва в Донецькому Басейні відкриє не тільки нову добу у житловому і культурно-побутовому обслуговуванні трудящих, а й стане імпульсом, доконечною потребою для зміни характеру розвитку вугільної промисловості; при чому сама зміна ця піде шляхом максимального використання тих можливостей, які їй відкриває плянове начало, закладене в нашій господарській системі—шляхи неможливі за системи капіталістичної.

І. ЛЕРМАН

До питання про сировинну базу для української суперфосфатної промисловости

Питання цін на продукцію тукової промисловости — у нас питання кардинальні. Ми йдемо на продаж мінеральних добрив нижче від собівартости. Ця операція дає державі великі втрати (за обрахунками Л. Шока — понад 100 млн. крб. на рік) і все ж таки, навіть не зважаючи на це, мінеральні добрива у нас надто дорогі, особливо, коли вживати їх під хлібні культури. У „Перспективному пляні розгортання народного господарства СРСР“ за редакцією Струмліна, наведено обрахунки про те, які в наших умовах добрива можуть бути рентабельні, якщо вживати їх під зернові хліба, коли ціни на добрива встановлюється не вище від таких:

Суперфосфат	3,4	коп. за пудо-відсоток P_2O_5
Томашлак	2,3	„ „ „
Костяне борошно	1,8	„ „ „
Фосфоритне борошно	1,25—1,5	„ „
30% калійна сіль	2,2—2,3	„ оксиду двокалійного

Головний продукт у цій групі — суперфосфат, що відіграє на Україні домінуючу роль, дістається споживачеві в пунктах хоч би недалеко відлеглих від залізничних станцій, тепер приблизно по 5 коп. за пудо-відсоток, тобто на 47% дорожче від граничних цін, намічених Струмліним. Та ж коли взяти наші ціни на туки і ціни на ці продукти за кордоном, то вийде велике розходження. Французький фермер платить, наприклад, за суперфосфат 2,11 коп. за пудо-відсоток (цифру взято у проф. Кочеткова). Приблизно по такій же ціні дістає його споживач і в Німеччині. Не слід забувати при цьому, що ми постачали й постачатимемо Європі хліб. Ми — країна, що вивозить хліб, отже країна дешевого хліба. Та для цього, ясно, нам треба мати, поряд з механізацією процесів виробництва у сільському господарстві, що тепер у нас широко практикується, ще й дешеве добриво. Останнім часом це питання набуває особливої актуальности через низькі ціни на хліб на світових ринках; ці низькі ціни не так скоро можна збути, через те що Америка обчисляє свої старі хлібні запаси у 2 млрд. бушелів. Для України проблема здешевлення мінеральних туків має велике значення, бо для всякого, хто уважно вивчає народне господарство республіки, ясно, що на Україні є крайня потреба, а також і можливість підняти споживання мінеральних туків до рівня західно-європейських країн. Яке величезне це завдання можна судити з того, що поки ми основного виду мінеральних добрив — фосфорних добрив — по СРСР вкладаємо в землю в 65 раз менше, ніж Німеччина.

Основний вид фосфорного добрива на Україні покищо — суперфосфат. Коли розгорнеться розробка керченської руди і переробка її на металозаводах, тоді й томашлак візьме видатне місце серед фосфоритних туків.

Обидва головні види сировини для суперфосфатної промисловости — фосфорит і сірчана кислота перебувають на Україні у несприятливих умовах і в розумінні достатности і в розумінні собівартости. Щодо сір-

чаної кислоти, то на Україні, здається, є і технічна і економічна можливість розв'язати цю проблему, виробляючи сірчану кислоту з місцевої сировини (гіпсу та інш.), запроваджуючи у суперфосфатне виробництво електро-термічний спосіб і т. інш. Для цього потрібний буде цілий ряд експериментальних проробок науково-дослідчих організацій.

Спинимось докладніше на фосфоритах, бо тут обставини склалися так, що можна, та мабуть і треба негайно братися до діла.

На кінець п'ятирічки потреба на добрива розміщується по районах так:

Районове розміщення потреби на добрива

Р а й о н и	Засівна площа млн. га	Видобрана площа в млн. га	Потреба на добриво в млн. тонн	В тому числі			Питома вага району у % до потреби на добриво
				Фосфор	Азот	Калій	
1. МПО, ЦЧО, західня область, південна обл.	31	11	6,3	3,2	1,3	1,8	34
2. УСРР	30	6,5	3,4	2	0,7	0,7	19
3. Сер. Волзький, Ниж. Вол. Північ. Кавказ та ЗСФРР	38	4	3	1,6	0,7	0,7	16
4. Сер. Азійські респ., Каз. АСРР, Туркменістан, Узбекистан	26	3	2,1	1	0,8	0,3	12
5. Урал: Чув., Тат. респ., Вят. рай., Сибір, ДСК	16	3,5	1,9	1	0,3	0,6	10
6. Західня обл., БСРР, Північ. Схід	7	3	1,8	0,9	0,3	0,6	9
СРСР	147	31	18,5	9,7	4,1	4,7	100

Отже Україна потребує 2 млн. тонн фосфоро-кислих добрив, переважно суперфосфату, бо справа застосування фосфоритного борошна, як безпосереднього добрива, на Україні дуже слабо опрацьована як с.-г. досвідними станціями, так і відповідними науково-дослідчими інститутами. Про зменшення, або невиконання відзначеної кількості фосфорно-кислих добрив для України, не може бути й мови, бо невиконання програми мінеральних добрив на Україні може пошкодити промисловості, зменшивши для неї сировинні ресурси, а це знов може перешкодити виконанню промфінпланів відповідних галузів промисловості. Для наочності наведемо ще тут контрольні числа розчинних фосфоритів для України на 1931 рік, затверджені Держпланом СРСР (див. стор. 99).

Зменшити кількість суперфосфату для цукрового буряку ніяк не можна, бо ми маємо надто низьку врожайність цієї культури. Така низька врожайність загрожує самому її існуванню, бо цукровий буряк через свою велику трудоемність стає тоді нерентабельний; крім того вживання мінеральних добрив під цукровий буряк дає великий економічний ефект. Ще менше можна говорити про зменшення кількості суперфосфату під промислові городи, що відіграють велику роль у робітничому постачанні. Словом за теперішнього стану речей та взявши до уваги нашу врожайність і відсталість у споживанні мінеральних туків,—запроектована кількість цих туків для України є той мінімум, що від нього народне господарство республіки не може жодним способом відмовитись. Повстає на весь зріст питання про сировину для суперфосфатної промисловості України (ми маємо на увазі головню фосфорити, бо сірчано-кисл-тна проблема потребує окремого розгляду).

Контрольні числа потреби на розчинні фосфати на 1931 рік по Україні

Культури	Кількість тис. га		Кількість мінер. добрив в тис. тонн				% задоволення для всієї площі
	Загальна кількість	З неї дістануть мінеральні добрива	Потрібно для 100% всієї площі	Запроєктано НКЗС УСРР	Запроєктано НКЗС СРСР	Дефіцит рі-вняючи з усією потребою	
Цукровий буряк	1.152,9	1.152,9	345,78	348,7	505,5	—	—
Коноплі	275,4	90	137,7	45	21,36	—	—
Кормові корінняки	242,9	113,5	72,6	36,3	7,5	—	—
Довголітні сіяні трави	1.238,5	162	371,55	48,4	6,4	—	—
Тютюн (махорка)	42	17,8	13,6	5,8	3,72	—	—
Пром. городи	539	37,1	161,7	12	5,9	—	—
Озима пшениця	5.558,1	41	1.463,5	—	—	—	—
Інші культури	—	—	—	—	10,518	—	—
Разом	—	—	2.566,43	600,2	560,898	2006	близько 13%

Для двох мільйонів тонн суперфосфату треба приблизно 1,1 млн. фосфоритів. Коли вважати, що Україна одержить приблизно 80—90 тис. тонн томасшлаку від Керченського заводу і стільки ж тисяч тонн фосфорного борошна, то потреба на фосфорити для української суперфосфатної промисловости визначиться приблизно в 940 тис. тонн. Стільки фосфориту український основний район високовідсоткових фосфоритів—Подільський на сьогоднішній день дати неспроможний. До цього слід додати, що собівартість добування подільських фосфоритів і до війни була розмірно висока—16 коп. пуд, так що для Одеського суперфосфатного заводу, наприклад, вигідніше робити на альжирських фосфоритах, що коштували франко-Одеса порт 22 коп. В 1925 році добування одного центнера подільських фосфоритів коштувала 139,21 коп., у 1926 році—154,62, а за останній час добування подільських фосфоритів ще подорожчало (через шахтове розроблення) і доходить нечуваної цифри—6 крб. 30 коп. за центнер*). Правда, дані, що ми їх дістали від подільської фосфоритної рудоуправи (коли ця стаття була вже написана) змальовують трохи інакше собівартість добування подільських фосфоритів, але й ці дані дають надзвичайний зріст собівартости, що видно з такої таблиці (див. стор 100):

Оскільки ми зацікавлені в дешевих мінеральних туках, подільські фосфорити на даний відтинок часу не можуть правити за серйозну сировинну базу для української суперфосфатної промисловости, бо їх собівартість надто висока, а до того ж і запаси їх обмежені.

Для цієї мети не підходять поки ні Озюмські, ні Кролевецькі фосфоритні родовища. Коли буде розроблено питання про застосування на Україні фосфоритного борошна, як безпосереднього добрива (а цьому питанню треба приділити максимум уваги і сприятливе його розв'язання не підлягає сумніву) і буде розв'язана проблема термічного способу виробництва суперфосфату, тоді звичайно і ці наші низьковідсоткові

*) Дані УРГРУ.

Собівартість подільських фосфоритів *)

Р і к	Франко ко- пальня крб.	Франко ва- гон ст. від- силання
1926	14,92	19,13
1927	12,34	16,07
1928	12,69	14,83
1929	18,39	20,50
1930	—	32,00
1931 (за пляном) . . .	—	46,00

фосфорити зможуть стати за добру сировину для фосфоритних туків. А поки що нам мабуть треба шукати сировинну базу для суперфосфатної промисловості за межами України. За таку базу повинні стати Хибинські апатити.

Хибинські апатити заслуговують на увагу через те, що мають в собі дуже багато P_2O_5 , а також через більш-менш сприятливі транспортні умови. Для Костянтинівського заводу можна відсилати апатити без попереднього забагачування, разом з нефеліном. Останній може стати за сировину для гуту у Костянтинівці. Точну калькуляцію собівартості добування хибинських апатитів ще важко встановити, бо раціоналізацію устаткування і взагалі способів добування ще не закінчено, але потужні поклади апатитових руд, до того ж ще в багатьох місцях і не глибокі, дають підстави вважати, що собівартість добування на місці розробок не висока. За даними проф. В. П. Кочеткова **), собівартість концентрата в Хибінах калькулюється тепер близько 27 крб. тонна, „але можливе дальше здешевлення“. „Включаючи вартість транспорту, концентрат стане франко: Ленінград 34 карбованці, Москва—36 крб., Чорноріченський завод—36 крб. і Одеса—41 крб. Надалі умови транспорту можна буде поліпшити і здешевити“. Як твердить проф. Кочетков, концентрату із змістом 39% P_2O_5 і менше 3% півторакисів, в 1933 році можна добути до 1,5—2 млн. тонн. Тим часом на Поділлі запаси фосфоритів обчислюються тепер всього в 450 тис. тонн. Отже для 1931 року навіть за теперішньої собівартості хибинських апатитів (а ця собівартість, безперечно, матиме тенденцію знижуватися, коли поліпшиться транспортні умови та буде запроваджено цілий ряд раціоналізаційних заходів) для Одеського суперфосфатного заводу і для Костянтинівського суперфосфатного заводу буде вигідно робити на цій сировині. Якщо Мароканський фосфорит приходить в Одесу по ціні приблизно 28—30 крб. валюти за тонну, то ясно, що вигідніше мати апатит, що містить P_2O_5 більше, ніж Мароканський фосфорит по ціні 41 крб., тим більше, що за широкої механізації, яка можлива й вигідна при колосальних запасах хибинських апатитів (500 млн. тонн), цю ціну треба значно знизити. На Україні теж можна використати апатити у суперфосфатній промисловості, додавши місцеві бідні фосфорити (для цього найбільше підходять кролевецькі фосфорити, що мають P_2O_5 20—24%). У статті М. Б. Западінського: „Химия и технология

*) Відношення Подільськ. фосфорит. р-ви з 26-XI 1930 р. під № 84 1-20 та особисте повідомлення тех. директора т. Зубова.

**) Хибинские апатиты. Ленинград 1930.

хібинського апатита" *) слушно відзначається, що „хібинські апатити можна використати для виробництва суперфосфату, або як основну сировину, і в цьому разі при тих же коефіцієнтах виходить високівідсотковий (19%) суперфосфат, або як домішку до бідних фосфоритів, щоб довести суперфосфат до стандартної норми—14%. „Коли використовувати апатит разом з місцевими бідними фосфоритами, останні наберуть великого промислового значення, добування їх збільшиться, а це спричиниться до зменшення їх собівартости, і дасть імпульс до більшого їх використання, як безпосереднє добриво у вигляді фосфоритного борошна.

Інший автор вказаного збірника, Г. Н. Солов'янов виводить такі цифри собівартости Хібинського концентрата для різних пунктів України:

Дніпропетровське	34	крб.	43	коп.
Вінниця	40	„	33	„
Костянтинівка	43	„	33	„
Одеса	41	„	07	„
Запоріжжя	40	„	64	„
Київ	38	„	83	„

Коли використовувати нефелін для гутної промисловости України (це, як запевняють спеціалісти кераміки, цілком можливо), собівартість апатиту буде розмірно невисока і суперфосфатна промисловість України дістає тривку сировинну базу. Звичайно, поряд з цим треба максимумально посилити експлуатацію Подільських фосфоритів і механізувати добування їх, а також провадити далі розвідки на фосфорити на Поділлі.

Коли говорити про використання інших фосфоритів РСФРР для суперфосфатної промисловости України, то мова може йти очевидно за В'ятські фосфорити, що мають солідні запаси сировини і містять P_2O_5 більше, ніж інші фосфорити РСФРР; та все ж такий зміст фосфорної кислоти (24—27%) дає змогу виробляти суперфосфат другого сорту (із змістом P_2O_5 не більш як 12%). І не зважаючи на це, собівартість суперфосфату для українських заводів буде вища при роботі на В'ятському фосфориті, ніж на Хібинському концентраті. За обрахунками І. К. Брусиловського, („Журнал химической промышленности“ № 24 1930 р.) порівняльні дані щодо собівартости суперфосфату виходять такі (див. стор. 102):

Отже, коли для деяких місць РСФРР дешевше працювати на В'ятських фосфоритах, то на Україні працювати на Хібинському концентраті далеко вигідніше, ніж на В'ятських фосфоритах.

Щодо транспорту, то за обрахунками М. Болотнікова (Болотніков „Районування суперфосфатень“ журнал „Шляхи Індустріалізації“ № 10-11 1930 р.) при використанні Хібинських апатитів на Україні ми можемо дістати, навіть рівняючи з місцевостями, розташованими недалеко від місця добування апатитів, найбільшу економію на транспорті. Для порівняння т. Болотніков бере три варіанти для побудови суперфосфатного заводу на Хібинських апатитах: Мурманськ, Полтава, Ленінград.

Взявши до уваги й другу головну частину сировини—залізний іскриш (колчедан) та сірчану кислоту, та порівнявши всі три варіанти матимемо такі цифри:

Перший варіант (Мурманск) . . .	3,650	тонно-кілометр.
Другий „ (Полтава) . . .	2,400	„ „
Третій „ (Ленінград) . . .	2,715	„ „

*) Там таки.

Можливі місця вироб- ництва суперфосфату	Собівартість 1 т.—% P_2O_5 в суперфосфаті	
	Вятський фосфорит	Хибинський концентрат
Ярославль	2,49	2,28
Вятка	2,28	2,28
Пермь	2,26	2,31
Воскресенськ	2,61	2,32
Чорноріччя	2,44	2,32
Костянтинівка	2,77	2,42
Харків :	2,70	2,42
Київ	2,81	2,45

Таку ж приблизно цифру ми дістанемо і для тих суперфосфатних заводів, що вже маємо — Костянтинівка та інш.

Забезпечення суперфосфатної промисловости сировиною та зде-шевлення продукції цієї промисловости є надто актуальне питання і розв'язання його мабуть щільно зв'язане з розв'язанням проблеми Хибинських апатитів, цих багатених родовищ руди з високим змістом фосфору. Ці багатенні родовища тільки й можуть покищо заступити українським заводам імпортний фосфорит.

А. ФУТОРЯН

До чергових завдань районowego плянування

Відколи скасовано округи минуло вже щось із півроку. З погляду звичайних масштабів—це термін звичайно не великий. Але для нас, коли „максимум за 10 років ми мусимо перебігти те віддалення, що на нього ми відстає від передових країн капіталізму“ (Сталін)—півроку, що минуло з моменту ліквідації округ, є вже чималий відтинск часу, він потребує підвести деякі підсумки, своєрідної „перевірки історією“ того великого господарсько-політичного акту, що ним була ліквідація округ.

Вже тепер ми можемо з усією певністю констатувати абсолютну слушність постанови XVI партз'їзду про „скасування округ і зміцнення району, як основної ланки соціалістичного будівництва на селі“. Слушність цього рішення про „доведення до кінця справи районування“ (Сталін), величезне значення якого не можна переоцінити, дістало свого потвердження вже в підсумках перших місяців роботи на нових засадах. Ми маємо безперечне зміцнення матеріально-фінансової й правної бази району, а так само—безперечне зрушення в справі повороту районових організацій до соціалістичної перебудови сільського господарства, чимале, хоч все ще недостатнє зміцнення районів керівними робітниками й спеціалістами; безумовне наближення партійного радянського апарату до трудящих мас району й села; ми маємо, нарешті, чималий розвиток масово-політичної роботи в районі. Такий основний господарсько-політичний підсумок піврічного самостійного існування району після ліквідації округ.

Але це означає все це, що райони вже цілком використали всі ті вигоди, що їм дала реформа, рівняючи з недавнім минулим; чи значить це, що районів організації вже цілком опанували ті соціально-економічні підйоми, які вони мають, для успішного соціалістичного будівництва у своєму районі, як частини всього нашого народньо-господарського цілого?

Коли взяти сферу *плянування*—цю надто важливу основу нашого радянського господарства, то доведеться визнати, що підсумок піврічної роботи районів по скасуванню округ жадною мірою нас задовольнити не може.

Міжрайонові наради, переведені Держпляном, наслідки допіру відбутото наркоматом РСІ обслідування 110 районів України, як і наслідки одвідин 54 районів робітниками Укрдержпляну, говорять за те, що чимала частина районів далеко ще не опанувала справи *плянування* районowego господарства—цієї виключної зброї соціалістичного будівництва, створеної зусиллями пролетаріату нашої країни за проводом комуністичної партії. Як відзначають товариші, що побували на місцях, в переважній більшості районів плянної роботи далеко ще не налагоджено. Більше того, по багатьох районах навіть самі райплянбюра, що покли-

кані безпосередньо організувати й керувати пляною роботою в районі, ще організаційно не оформлені. Хоч це й дивно, але чимала частина райплянів не тільки не приступила до складання контрольних чисел на 1931 рік, тобто до розроблення пляну свого ж таки районного господарства, але не взялася навіть до вивчення економіки свого району і не зорганізувала збирання статистичних показників по різних галузях місцевого господарства і соціально культурного будівництва.

Як на цілком виключне й абсолютно нетерпиме явище, слід вказати, що більша частина обслідуваних районів не має, наприклад, таких, показників, як поголів'я й структура скотарства району, соціальний склад колгоспів, кількість кооперативної бідноти, число учнів і т. ін.

Такий стан річей, як справедливо відзначає НК РСІ, не тільки не дозволяє правильно організувати й поставити плянову роботу в районі, але й просто дезорієнтує районове керівництво у розв'язанні основних господарсько-політичних і соціально-культурних заходів.

Все це звичайно свідчить не тільки за те, що робота самих райплянів погана, зовсім незадовільна, а й говорить за явну недооцінку ролі й значення райплянів від райвиконкомів. Адже тільки недостатнім усвідомленням цієї ваги і значення плянової роботи в районі, отже і районового плянового апарату, можна пояснити той факт, що райпляни раз-у-раз обтяжуються дрібною другорядною і до того ж цілком невласливою їм роботою. От, наприклад, затвердження ставок оплати абортів, затвердження проектів обов'язкової постанови про здавання трупів палолі худоби салотопням укрм'яса, розгляд штатів райколгоспспілки і т. д. і т. п.—от ті „плянові“, що доручається проробляти райплянам. В той же час основна плянова робота проходить мимо великого числа райплянбюр. Часто-густо пляни господарських і соціально-культурних заходів розробляє інспектура РВК та інші районові організації без будь-якої участі в цій справі райплянбюр. Без їхньої участі та висновку вносять на розгляд президії РВК. Це безперечно означає, що в багатьох випадках райплянбюро існує лише на папері, що вони незуміли посісти належного їм місця в усій системі районового апарату, незуміли стати керівничим і організаційно-методологічним центром усієї плянової роботи в районі.

Цілком зрозуміло, що всю недоречність і недопустимість цього становища повинні насамперед зазнавати самі ж керівничі районові організації, що їм доводиться розглядати й затверджувати розрізнені пляни окремих урядництв, не маючи попередньої аналізи і більш-меш кваліфікованого висновку про те, в якій мірі плян у певній галузі районного господарства ув'язується із сумежними з нею галузями і з усім пляном районного господарства в цілому. Звідси легко зрозуміти, що в таких районах керівні організації не зуміли поставити й організувати роботу своїх райплянів так, щоб перетворити їх у своїх дійсних і надійних помічників у справі плянування й регулювання господарського й соціально-культурного будівництва у своєму районі.

Чи доводиться попри все це дивуватися тому, що у чималій частині районів ще не організовано плянових нарад при райплянбюрі, і досі ще не закладено плянових осередків при сільрадах. А тимчасом обидва ці інститути мають виключне значення для всієї плянової системи, оскільки їх покликано винести плянову роботу з тиші кабінетів і вони повинні притягти до найактивнішої участі в справі плянування нашого народного господарства—найширші маси пролетаріату, колгоспників і бідняцько-середняцького селянства.

От у такому приблизно світлі уявляється плянова робота в переважній більшості 110 обслідуваних районів. Ця характеристика, осно-

вана на безпосередньому живому спостереженні над районами, цілком збігається з тим уявленням про плянову роботу на місцях, що склалася в Укрдержплані на основі досвіду роботи коло складання контрольних чисел районів на 1931 рік.

Ми не будемо тут докладно спинятися на контрольних числах районів, оскільки ми намічаємо ряд спеціальних статтів на цю тему. Ми хочемо тут лише підкреслити ту, більш ніж дивну обставину, що досі Держплан дістав контрольні числа всього тільки від 129 районів (не більш як третина цих районів України), не зважаючи на те, що встановлений Держпланом термін подання контрольних чисел минув вже майже два місяці тому. При цьому характерно відзначити, що навіть з усіх 40 колишніх округових центрів, що тепер вже є районові центри, які перейняли у спадок від колишніх окрпаянів *найкваліфікованіших робітників*, контрольні числа прислали всього тільки *10 районів або 25%* загального їх числа (Тульчинський, Могилівський, Роменський, Гуманський, Білоцерківський, Чернігівський, Кам'янецький, Озюмський і Полтавський), що слід визнати надто недопустимим явищем.

У світлі фактів, відмічених обслідуванням НК РСІ, ця обставина приводить до надто мало задовільних для нас висновків щодо стану плянкової роботи у районі.

Контрольних цифр райони не надсилали—це масове явище, воно свідчить про те, що більшість районів не поставилося серйозно і уважно до цієї надзвичайно відповідальної роботи, що вони ще твердо не усвідомили всієї важливості й ваги плянкової роботи в районі, а це є одна з відмін *правого опортунізму на практиці*, бо той, хто не може або не хоче по-більшовицькому організувати справу планування народного господарства, той не може або не хоче стати дійсним організатором пролетарської суспільности, колгоспних і бідняцько-середняцьких мас навколо складання й виконання плану соціалістичного будівництва, навколо пляну рішучого соціалістичного наступу; той або базує свою роботу на самопливі або на голому адміністративному виконанні поданих зверху завдань.

Те, що плянова робота в районі ще по-справжньому не організована й не налаштована, видно також із *якості* уже одержаного з місць матеріялу. Не подаючи покищо детальної якісної характеристики контрольних цифр районів, ми хочемо обмежитися лише одним, на перший погляд ніби суто зовнішнім показником про *міру повноти* поданих матеріялів, за допомогою його можна в певній мірі охарактеризувати *якість* роботи районів над складанням контрольних цифр, а разом і *якість* усієї їхньої плянкової роботи.

Із контрольних цифр, що ми проглянули, за 84 райони надіслали:

Всі подані Держпланом таблиці по окремих галузях районного господарства і культурно-соціального будівництва	25 районів — 30%
Пояснювальна записка до контрольних цифр	44 „ — 52%
Економічний опис району	27 „ — 32%
Характеристика природних багатств	16 „ — 19%
Характеристика розміщеної на території району республіканської й місцевої промисловості	19 „ — 23%

Даних мало, але вони досить яскраві, на підставі їх, навіть без детальної аналізи контрольних цифр, можна зробити деякі висновки про нашу плянову периферію.

Брак поясняльної записки і відомостей — таблиць у цілих розділах контрольних цифр ми певно кваліфікуємо як недостатню дисциплінованість цих районів, як формальне і до того ж надто недбайливе ставлення їх до такої відповідальної й серйозної роботи як складання контрольних цифр. А те, що в більшості районів немає економічного опису, характеристики природних багатств і розміщеної на їхній території республіканської й союзної промисловости, — то цей факт безперечно сигналізує нам про те, що далеко не всі райони, навіть з тих, що вже провадять плянову роботу, опанували її в повній мірі, і безперечно далеко не всі з них усвідомили, що одна з найважливіших передумов політично-витриманої й господарсько-доцільної побудови пляну районного господарства є детальне вивчення усеї соціально-економічної структури району з його природними багатствами, з усіма на його території господарсько-виробничими і соціально-культурними організаціями. Бо тільки за цих умов пляни районного господарства будуть не тільки автоматичним відновленням оперативних завдань центру, але будуть пройняті додатково виявленими і знов викритими місцевими ресурсами, які райони можуть і повинні мобілізувати на справу соціалістичного будівництва. Очевидно, що тільки детально вивчивши і засвоївши свої наявні ресурси й можливості, можна намітити й правильну перспективу дальшого розвитку свого господарства.

* * *

Від чого ж залежить такий очевидно незадовільний стан плянової роботи на місцях? Може провина в цьому лежить на Держпляні й полягає в його керівництві пляною периферією?

Деякі райони так і намагаються пояснити недостатню свою роботу, недостатнім, а окремі райони й цілковитим браком керівництва від Держпляну. А чи справді це так?

Найкращим, найнаочнішим спростованням цього може бути хоч би короткий перелік робіт, що провадив Держплян з часу ліквідації округ.

Ми вже не говоримо про цілий ряд директивних листів, надісланих районам у вересні—листопаді 1930 р., про провідну статтю тов. Попова, вміщену в „Господарство України“ № 8—9 за 1930 р. „Завдання районного плянування“, де досить виразно подано позиції Держпляну до плянової периферії з питань обсягу її завдань, її ролі і місця в системі районного апарату, характеру взаємин з районними організаціями і метод її роботи тощо. Ми відзначимо лише керівництво Держпляну в такому конкретному питанні як складання контрольних цифр на 1931 г.

Вважаючи, що складання контрольних цифр народного господарства є перша й основна оперативна функція плянової системи. Держплян у свій час розробив і надійслав на місця директиви, макети й докладні інструкції до них для складання контрольних цифр на 1931 рік.

Вважаючи, що ці листовні директиви і вказівки все таки недостатні для практичного проведення районами покладених на них робіт з контрольних цифр, Держплян організував по різних місцях України вісім куштових нарад, на яких керівні робітники Держпляну провели детальний *живий* інструктаж плянової периферії.

Крім цього, Держплян спеціально командировав кілька робітників на місця для безпосереднього складання контрольних цифр окремих районів, переважно неуккомплектованих відповідними кадрами пляновиків. Тут цікаво відзначити, що завданням цих виїздів була не тільки безпосередня жива допомога та інструктаж районів, а й складання *зразкових, показових* контрольних цифр для спеціально відібраних 4—5 районів (до речі, тут же відзначимо, що ця робота вже закінчу-

ється й намічається до видання в формі посібника для всіх районів України).

Держплан не поминув увагою також і питання кадрів плянової периферії: Держплан послав на райони близько 110 робітників з тих, що закінчили ВИШ'ї та спеціальні плянові курси при Держплані. Дедалі, під час останнього перерайонування України Держплан перекинув 60 робітників із ліквідованих районів у ті, що залишились. Нарешті, Держплан утворав пляновий інститут, кілька курсів, організується заочне навчання для підготовки й підвищення кваліфікації плянових робітників.

Ми, звичайно, дуже далекі від того, щоб вважати це за цілком задовільне й достатнє керівництво пляноюю периферією; але ми хочемо все таки сказати, що Держплан безперечно дав районам певну основу в формі провідних вказівок і живого інструктажу для організації й поширення плянової роботи на місцях. І якщо все таки деякі райони ще й тепер далеко стоять від плянової роботи, то провина за це, безперечно, у великій мірі покладається на них самих. І даремно деякі райони намагаються виправдати свою бездіяльність щодо плянової роботи, наприклад, таким фактом, як брак у них плянових робітників. З тих відомостей, що ми маємо, видно, що більшість райпланбюрів уже більш-менш *укомплектовані*, а тимчасом на їхню роботу це покищо позитивно не вплинуло. Ось досить яскравий приклад: у Риківському райплані (Донбас), як видно з його даних, є чотири референти і чотири статистики (на такий штат у свій час з заздрістю дивились би окрпляни), а проте контрольних цифр від нього до цього часу не надіслано до Держплану. Що це таке—недисциплінованість чи просто невміння організувати свою роботу? Нехай дасть відповідь нам і пояснить це сам Риківський райвиконком.

На нашу думку робота над складанням контрольних цифр ускладнялась тим, що райони мусили складати свої плани, *не маючи лімітів* від центральних організацій. Але й цей факт лише *утрудняв* роботу, але ні в яким разі *не робив її неможливою*. Це може підтвердитись хоч би тими 129-ю контрольними цифрами, що одержав Держплан. І треба сказати, що й *незадовільну якість* деяких з них ні в яким разі не можна пояснити тим, що в районах не було лімітів. Це знов таки залежало від недостатньої уваги районових організацій до плянової роботи, а такж від того, що вони не усвідомили всієї ваги роботи для самих же районів, для їхнього поточного й перспективного господарського та соціально-культурного будівництва.

* *

Як же ми, на підставі всього сказаного, уявляємо собі завдання в галузі районного планування на найближчий період? У значній мірі їх слід звести до кола тих самих питань, що поставив Держплан перед районами і попереду, але деяких, нажаль, до цього часу ще не розв'язано.

Перш за все треба *організувати* плянову роботу. Це зовсім не означає, що треба обмежитись тільки заповненням штатів і „технічним озброєнням“ їх канцелярським приладдям. Треба, на підставі проєктів законоположень про районні виконавчі комітети, найточніше розмежити функції між районами і районовими організаціями, чітко окреслити взаємини між ними з тим, щоб дійсно перетворити райпланбюро в керівний і *організаційно-методологічний центр* усієї плянової роботи в районі.

Треба, нарешті, *розвантажити райплани від дрібних оперативних справ*, від розгляду їх, взагалі, слід було б райвиконкомам звільнитись, передавши їх на розв'язання інспектур та відповідних районових організацій.

Треба рішуче взятись за *вивчення соціально-економічної структури* свого району, організувати найдетальніше й поглиблене вивчення ґрунто-кліматичних умов району, природних багатств (копалин тощо), виробничих потужностей усіх розміщених на території району промислових підприємств, соціальної структури і технічної озброєності сільського господарства і т. ін. Все це треба зробити по змозі *в найбільшій мірі диференційовано*: по кожній сільраді, по кожному підприємству, радгоспу, колгоспу тощо. Треба зібрати й систематизувати увесь наявний статистичний матеріал і налаштувати систематичне збирання його надалі.

Треба пам'ятати, що детальне вивчення і знання району, оформлення у вигляді спеціального економічного опису дасть і самому району і центральним організаціям надійну зброю для дальшого планування й регулювання районного господарства і, зокрема, для найправильнішого розподілу капітальних вкладень між окремими районами України.

Далі, конче потрібно серйозно працювати над *контрольними цифрами на 1931 рік*. У зв'язку з тим, що основні ліміти подали центральні організації на місця досить недавно, а також виходячи з того, що в наслідок останнього перерайонування (ліквідація 119 районів), приблизно, половина районів України змінила свої територіальні межі, — виникає безперечна потреба *скоректувати* попередню складені контрольні цифри відповідно до одержаних лімітів і нових меж районів.

Слід мати на увазі, що скоректовані контрольні цифри мають бути не тільки відповідно обґрунтовані в усіх своїх частинах і побудовані відповідно до попередню даних методологічних вказівок, а мусять мати надто *оперативний характер*, їх треба довести до кожного конкретного виконавця плану — промпідприємства, радгоспу, колгоспу і т. ін. До цієї оперативності зобов'язує також і робота над складанням *фінансового плану*, його треба сконструювати на базі скоректованих районом контрольних цифр; відповідальність за виконання його покладається цілком на районні організації.

План районного господарства має бути клясово-чітким, бо „наші плани — мають бути пройняті духом клясової боротьби, бо наші плани — це плани розгорнутого наступу пролетаріату на капіталізм“ (Куйбишев — „Правда“ від 3-III—1931 р.); і треба забезпечити безумовне виконання його, а потім і перевиконання. Для цього перш за все треба організувати *перевірку виконання плану*, але не в формі констатації — реєстрації минулих і „непоправних“ уже фактів, а в формі сигналізації про можливе недовиконання плану з тим, щоб своєчасно накреслити і вжити відповідних заходів, щоб попередити можливі прориви і забезпечити належну реалізацію плану.

Нарешті, слід пам'ятати, що „планову роботу треба вирвати з тиші кабінетів. Ми повинні неодмінно зв'язатись з робітниками, радгоспниками, колгоспниками, транспортниками, зомкнутись із могутнім потоком соцзмагання та вдарництва“ (Куйбишев, там же). Звідси цілком актуально й абсолютно неминуче впливає негайна організація *планових нарад при райпланбюрі*, а також організація планової роботи в *сільрадах*, з найширшим залученням до справи складання й виконання планів як найбільше працівників. Треба організувати *змагання* між собою на *ступінь масовості* в проробці планів, на кількість зустрічних пропозицій — зустрічних планів працюючих мас.

Ось ті основні завдання, що стоять перед районами на найближчий період.

Якщо райпляни і Держплян будуть на висоті своїх завдань (а вони мусять цього домогтися неодмінно), то ми матимемо справжні клясово-витримані й разом з тим наповнені конкретним техніко-економічним змістом пляни районного господарства, які можна буде дійсно вважати за частину загального народньо-господарського пляну розгорнутого соціалістичного будівництва в нашій країні.

Ф. МАТВІЄНКО-ГАРНАГА

На досвіді по складанню перших плянів районного господарства

(Спроба аналізу районних плянів промисловости)

Перехід на двох-ступневу систему управління поставив вперше у всю широчинь питання про безпосереднє планування народнього господарства районів. Усунення округових звенів з системи управління взагалі й з планування зокрема дало змогу районам безпосередньо виявити обличчя районного народнього господарства й зв'язати районний плян з плянами республіканським і загально-союзним. Складання плянів районного господарства дає змогу досягти надзвичайно важливих моментів. Доба реконструкції народнього господарства, що нею безпосередньо зумовлювався перехід на 2-х ступневу систему управління, вимагає того, щоб реконструктивні чинники було найповніше й найдетальніше виявлено аж до самого низу — села, підприємства, колгоспу, — а це можливо тільки за існуванням 2-х ступневої системи управління взагалі й зокрема у пляновій роботі.

Планування низових ланок, даючи змогу найповніше виявити реконструктивні чинники, в той же час відкриває подальші можливості щодо поглиблення соціалістичних елементів і наступу на рештки капіталістичних елементів особливо на селі, піднімає і активізує творчу ініціативу пролетарських, колгоспних та бідняцько-середняцьких верств села, бо така ініціатива і творчість найкраще виявляється на конкретній роботі по плануванню близьких і зрозумілих для широких верств трудящих ланок господарства.

Виходячи з цього, Держплян УСРР так сконструював свої завдання районам щодо контрольних цифр на 1931 рік, щоб в них відбилися нові вимоги так щодо змісту, як і щодо методології планування реконструктивної доби.

Завдання, директив інструкції і макетів Держплану щодо промисловости полягало в виявленні:

а) виробничих можливостей місцевої промисловости, як от: довжина щорічного строку виробництва, змінности, сировинних і робітних можливостей, тощо;

б) характеру продукції, що виробляється місцевою промисловістю, і сировини, що переробляється нею;

в) стану виробничих процесів;

г) напрямку реконструктивних заходів щодо місцевої промисловости;

д) напрямку капіталовкладань і джерел покриття витрат на капітальне будівництво;

е) потенціальних можливостей районів щодо покладів корисних копалин, що мусять бути сировиною так для місцевої, як і взагалі для всієї промисловости.

Щоб досягти зазначених вище цілей і найможливо повніше та детальніше розкрити виробничі взагалі і зокрема техніко-економічні показники, завдання Держплану по формі було сконструйовано за списковою системою, тоб-то всі відомості з місцевої промисловости треба було подати не в формі зведених і пересічних показників, а скласти список всіх підприємств місцевої промисловости району, показавши проти кожного з них відомості, що вимагалися таблицями.

На час, коли пишеться ця стаття, до Держплану надійшло вже поза 130 відбитків матеріалів з к. ц. районів, і ми маємо змогу не тільки поділитися нашим досвідом від аналізу цих матеріалів, бо навіть поширити наші висновки і на решту тих районів, що, нажаль, матеріалів ще не надіслали.

Оцінюючи заналізовані матеріали контр. цифр промисловости з погляду зазначених вище вимог Держплану щодо змісту і методології сучасного плянування, доводиться сказати, що коли матеріали дають змогу відповісти на частину поставлених запитань, то в той же час низка вимог Держплану залишається з неповними або навіть зовсім без відповідей. Зважаючи на те, що однією з доцільних метод вчення може бути метода від противного, ми залишимо поза своєю увагою розгляд позитивного і розглянемо тільки те негативне і ті хиби, які покажуть, як не треба робити, і усунення яких повинно призвести до значного поліпшення методології по складанню контр. ц. Ці хиби можна згрупувати в такі основні розділи.

І. Зовнішня повнота матеріалів. Під зовнішньою повнотою матеріалів ми розуміємо тільки пропуски певних розділів контрольних цифр з промисловости, або певних частин, незалежно від того, чи іншої повноти розробки питань, або частин контрольних цифр. По деяких районах, напр. Високопільському, контр. ц. з цього боку можуть вважатися цілком задовільними. Щодо інших, то тут справа перебуває в гіршому стані, а саме:

Наявність таблиць. Основна таблиця № 1 є у всіх районах, але, наприклад, Калинівський район хоч і подав таблицю, але вона не може бути ні в якій мірі визнана задовільною через те, що цей район порушив основну директиву Держплану, подавши контрольні цифри промисловости не за списковою системою, а за системою зведених показників.

Далі, за директивами Держплану, загальну характеристику місцевої промисловости треба було подати на тлі всього промислового господарства району. З цією метою директиви вимагають подати стислу характеристику загально-союзної і республіканської промисловости кожного району. Отже, з цього погляду матеріали неможна визнати за задовільні, бо не всі вони відповідають цим вимогам. Наприклад, Полонський район, не звернувши відповідної уваги на інструкції Держплану, не подав таких відомостей по загально-союзній і республіканській промисловости. В недостатньому стані перебувають і матеріали щодо повного вичерпуючого списку підприємств. Наприклад, Біло-Церківський район включив в список промислових підприємств тільки підприємства цензової промисловости. Таким чином, з поля зору Біло-Церківського Райплянбюра випала ціла низка нижчецензових підприємств, що в даному випадку цікавлять Держплан не в меншій, а навіть в більшій мірі, ніж цензові підприємства.

Заслужовують на увагу хоч і не такі серйозні пропуски об'єктів плянування, але такі, що мають не аби яке значіння. Тут нам доведеться

навести приклад з матеріалів Високопільського району, що в цілому хоча і можуть бути поставлені навіть за зразкові, але в той же час хибують на пропуски, а саме: не зважаючи на надто обмежену кількість колгоспних промислових підприємств (3 одиниці), яка не могла б дуже завантажити Райплянбюро, по цьому району всетаки не подано жодних відомостей про ці підприємства за формою таблиці № 1, при чому Райплянбюро не обґрунтовано послалося на відсутність цих матеріалів в Райплані.

Характеристику копалин, подають тільки деякі з розглянутих матеріалів.

Надзвичайно серйозним пробілом треба також визнати відсутність у всіх матеріалах характеристики устаткування, ступеня його зносу, про необхідність чого так настирливо настоювали директиви Держпляну.

2. Переходячи до питання про внутрішню якість матеріалів, треба звернути особливу увагу на ступень *економічного обґрунтування заходів і запроектувань контрольних цифр*. Достатнє економічне обґрунтування заходів і запроектувань повинно було б полягати в такому мотивуванні певного заходу і запроектування економічними і технічними чинниками, які в повній мірі давали б необхідність в народньому господарстві району того або іншого запроектування і заходу. Замість проробити таку роботу, переважна кількість матеріалів подає випадкові моменти, часто густо нічим поміж себе логічно не пов'язані, з яких неможна зрозуміти основної думки автора і які в повній мірі не доводять необхідності певного запроектування. Взагалі переважна кількість матеріалів говорить тільки про те, що *проектуються і недостатньо обґрунтовує того, чому воно проектується*.

Переважна кількість пояснювальних записок наповнена не тим, про що вище говорилося і що є необхідним для повного умотивування запроектувань, а обмежується коментуванням показаних в таблицях цифр, що, звичайно, можна побачити і без пояснювальної записки прямо з таблиць.

Як що в деяких матеріалах і зустрічаються спроби обґрунтувати заходи, то вони носять настільки загальний характер, що не дають змоги мати конкретне уявлення про наміри Райплянбюра. Наприклад, один з районів „обґрунтовує“ запроектування в таких загальних виразах: „зріст продукції намічено як за рахунок раціоналізаторських заходів, так і за рахунок часткової механізації та перевстаткування“, „намічені капітальні витрати по вогнетривалій групі в 33.000 крб. розподіляються на витрати по механізації — 13.000 крб. і збудову гуртожитла — 20.000 крб.“. В чому полягають раціоналізаторські заходи, з чого складатиметься механізація та перевстаткування, чим зумовлюються витрати на механізацію та збудування гуртожитла — про це нічого в доповідній записці цього району не говориться.

Звичайно, для повноти розуміння обґрунтувань велику роль відіграє певне усвідомлення і достатня характеристика промисловості в вихідному році, бо тільки враховуючи це та підкріплюючи його новими заходами, можна дійти свідомого ставлення до запроектувань на майбутнє. Отже, цим боком матеріали також надто хибують. Як наприклад, тут можна вказати на Полонський район. Запроектувавши зріст продукції на 1931 рік по одній з галузей на 1100%, Райплянбюро не показало, що цей зріст зумовлюється переважно тим що у вихідному 1930 році промислове господарство було в великому занепаді, що продукція була надто мала; не сказавши про це, Райплянбюро не дало змоги з'орієнтуватись в тому, які нові чинники, порівнюючи з 1930, будуть діяти в 1931 році в напрямку такого великого зросту продукції.

В досить великій мірі розповсюдженні *пропуски характеристик сировинної бази для промисловости*. Цей факт, звичайно, відбивається і на ступені економічних обґрунтувань проектовок. Відсутність обґрунтувань сировинними можливостями є хибною рисою для всіх матеріалів, а через це для свідомого ставлення до запроектувань з цього погляду доводиться вживати надто трудних і недосконалих методів — кидатися до других розділів контрольних цифр (сільське господарство), повертатись до старих матеріалів (геологія), якщо такі є, але такий метод роботи, як це не тяжко зрозуміти, не може вважатися задовільним.

За винятком тільки незначної кількості районів (Високопільський і інші), які, наприклад, обґрунтовуючи зріст продукції коров'ячого масла на маслозаводах подають розрахунки кількості корів в районі діяльності заводу, пересічного удою однієї корови, розмірів витрат молока на випій телят і споживання населення та товарової зайвини молока, вираховують кількість продукції на маслозаводах, жодний з районів таких обґрунтувань не наводить.

Відсутність обґрунтувань сировинними можливостями є не єдина. Це ж саме можна сказати про необґрунтованість іншими моментами наприклад, транспортом. Прикладом тут може бути Гадяцький район.

Але, якщо часто зустрічається недостатня обґрунтованість виробництва на існуючих підприємствах тим, або іншим з найважливіших виробничих чинників, то тим більш часто зустрічаються зовсім невмотивовані запроектування нових виробництв. Отже, в матеріалах доповідної записки Гадяцького району згадується про необхідність збудування нових цегельень, при чому деякі з них передбачено розташувати на значній відстані від залізниці. Відсутність мотивування цього факту не дає можливості усвідомити, чи це збудування спричиняється необхідністю обслужити цеглою тимчасові і спеціальні потреби, чи передбачається збудувати постійне стаціонарне цегельне підприємство.

По тому ж таки Гадяцькому району в матеріалах мимохідь вказується на необхідність заснувати в районі лозове виробництво. З цією метою немов-би проектується організація артілі лозових виробів, але далі ніде і нічого більше про цю артіль не говориться.

Отже, загальний висновок з всього наведеного можна зробити такий: *відсутність достатньої обґрунтованости запроектувань і заходів в контрольних цифрах в великій мірі шкодить якості матеріалів, а запобігти цього можна тільки в тому разі, коли райони звернуть на це питання надзвичайно посилену увагу.*

До речі треба сказати, що ступінь обґрунтування в нашій пляновій роботі, взагалі хибувала. Не було ще вироблено в достатній мірі метод аналізу обґрунтування, переліку і послідовності моментів, що мусить служити елементами для обґрунтування, логічної послідовності цих моментів, але якщо так перебувала справа до цього часу, то реконструктивна доба в народнім господарстві вимагає зовсім іншого підходу до роботи і іншого її оформлення.

3. *Доскональність статистичної обробки матеріалів.* Нічого говорити про те, що економічним показникам, що внутрішньо поміж себе пов'язані, повинно відповідати і цифрова, або статистична пов'язанність їх. Ціком зрозуміло, що неможна проектувати розмірів продукції поза розмірами роб. сили, пересічної собівартости, збутової ціни тощо. Все це в запроектуваннях мусить бути цифрово також пов'язане, як воно в дійсності буває пов'язане у виробництві: одне зумовлюється одним, одне витікає з другого.

Серед цілої низки цифрової непов'язки таких взаємно звязаних моментів можна навести такі. Взявши, наприклад, по Полонському району

огульну продукцію на 1931 рік по 1 цегельні в грошовому виразі, порівняємо її з натуральною продукцією, перемноженою на собівартість одиниці виробу, плюс прибуток. Оскільки тут собівартість і збутова ціна є величини тотожні, ми мусили були б мати вираховану в зазначений спосіб продукцію в такому ж розмірі, як це зазначено в шпальті. „Огульна продукція в грошовому виразі“. Отже, чи то через неуважне ставлення до роботи та відсутність критики вирахувань, чи може, навіть, несвідоме ставлення до згаданої вище суті щодо пов'язки між собою цих моментів, але виходить, що огульну продукцію зазначено в шпальті в 565 т., а вираховавши її в зазначений вище спосіб, будемо мати цифру в 581 тис.

Зустрічаються й протилежні приклади цифрових розривів: оперуючи з прикладом того ж таки району, знаходимо, що огульна продукція по одному з підприємств в грошовому виразі в шпальті зазначена в 125 тис., а вирахована способом, що про нього говорилося вище, вона становить тільки 120 тис. Справа, звичайно, тут не в величині різниці, а в тому, що ця хоч і невеличка різниця свідчить про порушення важливого методологічного моменту.

Щоб закінчити наші зауваження про цифрову непов'язку поміж продукцією і собівартістю, подамо ще такий приклад по тому ж таки Полонському району. В тексті пояснювальної записки знаходимо, що по тій же таки цегельні продукція в грошовому виразі зростає в проектувальному році на 156%, в натурі на 260%, а, перевіряючи це даними по собівартості плюс прибуток, бачимо, що в дійсності таких показників бути не може.

4. Розриви в запроектуваннях взаємно пов'язаних поміж себе моментів з погляду економічної і соціальної політики.

Звертає на себе увагу невідповідність цифрових запроектовок по таких моментах, як, наприклад, зарплата і продукційність праці.

З погляду соціально-економічної політики в існуванні цих моментів мусить існувати взаємозалежність. Отже, назавжди ми це бачимо в розглянутих нами матеріалах, які надто багаті на хиби з цього погляду. Наприклад, по Калинівському району в контрольних цифрах кустарної промисловости показано, що по кравецькій майстерні Янівського товариства „Допомога“ запроектовано на 1931 рік збільшити кількість робітників в $2\frac{1}{2}$ рази, а, вираховавши пересічну виробку на 1 робітника за даними, що є в макетах, діходимо, що вона знижається більше, ніж в 5 разів. Якщо тут не має місця груба технічна помилка, яка б могла стати наслідком неохайного ставлення до роботи Калинівського Райпланбюра, то таке запроектування „продуктивності“ праці кравецької майстерні є нікудишнім.

Якщо наведений вище приклад можна пояснити з певною дозою імовірності технічною помилкою, то незрозумілими стають приклади розривів між зарплатнею і продукційністю праці по Гадяцькому району. Ото-ж, як що відносно гідромлина можна пояснити розриви необхідністю підняти зарплату, яка надто відстала, то нічим необґрунтовано такий розрив по вальцевому млину в самому місті Гадячі, де продуктивність праці на одного робітника в 1930 році становила 148 тонн, а на 1931 р. запроектовано в 120 тонн, цеб-то зі зменшенням на 25%. Що-ж до зарплати, то вона хоча і в невеликій мірі запроектована до збільшення в 1931 році.

По Лютенській артілі „Жовтнева змичка“ в тому ж таки районі продуктивність праці на 1931 рік запроектована зі зростом в 2,3 раза, а зарплата — в 2,5 раза.

Великою кількістю хиб і недоречностей цим боком рябіють матеріали Білоцерківщини. По кам'яноломні після проведення механізації виробничого процесу збільшується огульна продукція, але в той же час зростає і собівартість одиниці з 34,8 крб. в 1930 році до 35 крб. в 1931 р. Цей зріст собівартості пояснюється, очевидно, не зовсім зрозумілим розривом поміж пересічною виробкою на одного робітника, що зростає на 8%, і пересічною зарплатнею, що збільшується на 45%.

Щоб закінчити цей розділ, зупинімося ще на питанні про уніфікацію зарплати. Хоч спроба уніфікувати зарплату в матеріалах і часто зустрічається, але ці спроби не можна визнати за такі, що давали-б позитивні наслідки. Великі розриви зустрічаються в пересічній зарплатні різних галузей, однакових галузей між промисловими підприємствами різних вертикалей, на промислових підприємствах в різних місцях. Як-що різницю в зарплатні на підприємствах різних галузей і в різних місцевостях у відповідному доцільному розмірі можна вважати цілком раціональною, то не можна цього сказати про такі випадки, коли в двох однакових підприємствах, що стоять поруч одне одного, зарплата показує різницю.

Беручи Білоцерківщину, бачимо, що з першого погляду матеріали справляють враження більш-менш доцільної тенденції, що ніби-то скерована в напрямку уніфікації зарплатні, але при ближчому розгляді виявляються іноді незрозумілі явища. По одній цукерській фабриці пересічна зарплата запроєктована в 46 крб., по другій— в 79 крб., на крахмальному з-ді—58 крб., на крахмально-паточному—120 крб.

Рівняючи темпи запроєктованого зросту зарплати по окремих підприємствах, бачимо, що серед них є низка таких, що в них запроєктовано зниження зарплати. Наприклад, по ткацько-лимарній майстерні Шкірсиндикату на Білоцерківщині зарплата зі зменшенням до 88 крб. в 1931 р. замість 96 крб. в 1929/30 р. і 103 крб. в окремому кварталі.

Недостатня уніфікація зарплатні кидається на очі і по інших районах. Особливо виділяються за своїм відносно значним розміром та підвищенням зарплатні робітники інвалідної кооперації, що, між іншим, помічається і по деяких інших районах. Наприклад, по Гадяцькому району пересічна зарплата по підприємствах інвалідної кооперації запроєктована на 1931 р. в 82 крб. проти 72 крб. по місцевій промисловості і 64 крб. по кустарній промисловості.

Пробуючи пояснити підвищені розміри пересічної зарплатні по інвалідній кооперації, ми мали на думці виправдати це іншим характером підприємств і виробництва інвалідної кооперації, але матеріали такі припущення не ствердили і нам довелося дійти висновку, що місцеві плянові органи цим питанням досить не опанували, а через це має місце тут така різнобіжність.

5. *Відсутність якісної аналізи реконструктивних чинників.* Подаючи на місця свої завдання в формі директив, інструкції і макетів, Держплан мав на меті звернути увагу місць якраз на якісну характеристику реконструктивних чинників. З цією метою, як вище вже про це зазначалося, контрольні цифри з промисловості повинні були бути подані за списковою системою. Інструкція Держплану вимагала подати характеристику устаткування, здеб-то ступіня його комплектности, його морального і матеріального зносу, ступіня технічної удосконаленості, стислих хоча б відомостей про виробничий процес, про змінність, довжину виробництва протягом року, а найбільше вимагалось зхарактеризувати потенціальні спроможности районів щодо сировини взагалі, нових видів її і копалин зокрема.

Характерно, що спроби схарактеризувати стан устаткування не робить жодний район. За винятком невеликої кількості матеріалів, в жодному з них не наводиться матеріалів з природної сировини. Взагалі матеріяли щодо характеристики якісного боку реконструктивних чинників вражають своєю надзвичайною бідністю. З цього погляду зміст матеріалів з контрольних цифр ні в якій мірі не відповідає новим завданням щодо плянної роботи. Наповнено його тими пересічними показниками виробки на 1 робітника, розмірів продукції, зведеними цифрами собівартості, якими наповнялися плянові матеріяли в відбудовчу добу і які зараз задовольнити нас вже не можуть.

Жодний з районів не зробив спроби розкрити і показати якісний бік цих показників. Навіть райони в яких плянова робота давно вже налагоджена і які, певно, більше, ніж хто інший турбуються про постійне поліпшення своєї роботи, не зробили спроби, наприклад, заналізувати склад і динаміку собівартості одиниці виробу, показати перелік і ефективність раціоналізаторських заходів та інш.

Особливу увагу звертає на себе відсутність в контр. цифрах районів хоч би коротких відомостей про такі основні моменти в роботі підприємств, як от: змінність пояснення до показників про тривалість виробничого сезону, хоч би стислої характеристики силового та робочого устаткування і т. і. Відсутність цих даних не дає змоги судити про стелінь використання виробничих спроможностей підприємств та про потенціяльні можливості, які могли б бути притягнені для поширення та удосконалення виробництва без додаткових значних капітальних вкладень.

Нарешті, що зі всією настирливістю треба підкреслити, так це те, що в плянах не скрізь відбито одно з основних завдань не тільки Держпляну зокрема, а й партії та рад. уряду взагалі — *пляни районного господарства не в достатній мірі демократизовано*. Майже зі всіх матеріалів видно, що контрольні цифри склалися в кабінетах, що широке радянське суспільство не було притягнено не тільки до роботи по складанню к. ц., бо навіть в багатьох випадках не обговорювало їх. Через це, звичайно, контр. ц. не відбивають в собі наслідків зустрічності, соцзмагання та ударництва — цих метод боротьби пролетарського суспільства проти хиб в виробництві та за виконання п'ятирічного пляну за 4 роки.

Отже, закінчуючи цей наш нарис, ми висловлюємо надію, що всі зазначені в ньому хиби, що стали наслідком попередньої аналізи матеріалів контр. цифр, будуть враховані і виправлені районами підчас виправок к. ц., не кажучи вже про те, що хиб цих буде обов'язково запобіг то в роботі по складанню к. ц. з промисловости на 1932 рік. Райплянбюра повинні негайно усунути все негативне в своїй пляновій роботі, бо тільки в такому разі можна буде поставити плянування на відповідно вищий щабель, якого вимагає сучасний стан нашої пролетарської держави.
